

Behoud het goede

De freule én het gewone volk

De christelijk-historischen zagen de leiding van God in de geschiedenis van Nederland. Maar ook op alledaags niveau wilden ze leren van het verleden, zo blijkt uit al die verhalen van CHU'ers over het voorbeeld dat zij namen aan hun vader of grootvader. De levenswijsheid van vorige generaties hield een les in voor het eigen handelen.

De doorleefde notie van Paulus' woord 'behoud het goede' was een van de conservatieve kenmerken van de CHU, volgens rechtsfilosoof Kinninging de enige waarlijk conservatieve groepering die Nederland heeft gekend. De invloed van de adel is daar niet vreemd aan, zegt hij. Naast het christelijke erfgoed herkent Kinninging de deugden van de aristocratie in de CHU, bijvoorbeeld in de zienswijze op sociale politiek. Daarin was de idee zichtbaar dat een hogergeplaatste goed moet zorgen voor de mensen die van hem afhankelijk zijn. Zijn eer verplichtte hem daartoe. De Nederlandse landadel had een voorkeur voor de Unie, hoewel de CHU zeker geen partij was waarin louter 'de mannen met dubbele namen' of 'de heren millioenairs' het voor het zeggen hadden, zoals Abraham Kuiper fulmineerde ten tijde van de breuk met De Savornin Lohman.¹ De Unie was niet opgericht als belangenpartij van de hogere standen. De hervormde kerk vormde de verbindende factor tussen Unie en adel. Met de vaderlandse volkskerk had de adel een historische band. Adellieden van gereformeerde of katholieken huize waren een uitzondering.

'De CHU, dat was de freule én het gewone volk', karakteriseert Kruisinga de gemengde aanhang van de Unie. Eversdijk zegt: 'Ik zag veel lui uit de adel in de CHU, maar die werden zeker niet omhoog gestoken. De freule was de freule, zeker, maar Beelaerts van Blokland was gewoon Pieter Beelaerts, baron van Verschuer was Otto van Verschuer. De CHU was niet heel deftig, ook niet volks, maar vooral netjes burgerlijk.' Zelf relativeerde Wttewaall van Stoetwegen, 'Bob', de status die men associeerde met het begrip 'freule': 'Het begrip was velen vreemd. Men stelde zich er iets deftiges bij voor en iets 'veraf'. Ja, en dan kwam ze en dan zeiden ze:

Is dat nou alles? Frida Katz droeg nog een hoed met veren en dit mens is maar heel gewoon.²

Gevraagd naar de maatschappelijke achtergrond van de Unieleden, karakteriseert Wim Mateman de CHU als een echte plattelandspartij, met leden uit elke stand. 'Je vond onze aanhang bij de mensen van de traditionele volkskerk, op de Veluwe en op het platteland van Zuid-Holland, Zeeland en Friesland. Het is echt een vooroordeel dat de CHU louter een club van de hogere lieden zou zijn geweest, een partij van stand. De bulk van de aanhang was het gewonere volk. Het is daarom ook een misleidend zwart-witbeeld om de tegenstelling tussen de CHU en de ARP te schetsen als de landadel versus het volk. Ik durf zelfs de stelling aan dat de CHU meer een volkspartij was dan de antirevolutionairen met al die gestaalde neocalvinistische kaders.'

Hans Gualthérie van Weezel: 'Er zat geen klassenstrijd in de CHU. Een partijtjger als Leo de Snaijer, zoon van een beambte bij het nutsbedrijf, begonnen als instrumentmaker, accepteerde zonder enige moeite ook de vent met de dubbele naam. Dat hoorde bij de CHU. Zonder de dubbele namen zou de CHU een andere partij zijn, dat wist De Snaijer ook. De adel behoorde bij het geheel dat de CHU haar eigen karakter gaf.'

De vergelijking met de Britse Conservative Party dringt zich op. Van Weezel is een van de vele CHU'ers die de *Tories* noemen als zij een evenbeeld van de Unie in het buitenland zoeken. Bij het oud-Kamerlid komen dan direct de herinneringen naar boven aan de 38ste lord Delaware, met wie hij in de NAVO-assemblee zat. 'Dat is hele oude adel. De staat Delaware in de Verenigde Staten is naar zijn familie genoemd. Een Delaware ontbrak nooit bij de plechtigheden waar een nieuwe president van de vs zijn opwachting maakte. Ik mocht hem graag, lord Billy. Die Delaware nu, die haatte Thatcher. Hij zag haar als een *nouveau riche*, een middenstandsdochter, een opgeklopte juffrouw. "*We hate her because we have allways been good to the people*", zei hij toen ze zo in de weer was met die saneringen en zo. Als landeigenaar ging hij altijd netjes om met de mannen die voor hem werkten. Hij zorgde ervoor dat die kerels zichzelf en hun gezin goed konden voeden en dat de kinderen naar het hospitaal gingen als ze ziek waren. Het was zijn eer van een Delaware te na als er in zijn gebied arbeiders waren wie het niet goed ging. Dat is het sociale gezicht van conservatieven. Ik herken dat in de CHU.'

Hij bevestigt dat Delaware gruwde van de uitspraak van Thatcher: '*There's no such thing as society.*' Van Weezel: 'Dat vond-ie een vreselijke uitspraak! Hij begon elke Navo-assembleevergadering weer op Thatcher te schelden. Dat nare mens, en dan is ze ook nog barones geworden! De *nouveau riche* komt het Hogerhuis binnen! *It's scandalous!*'

Wim Mateman noemt Thatcher een 'Verdonkachtig' type, hetgeen hij niet complimenteus bedoelt.³ 'De landadel en de échte *conservatives* in Engeland zetten haar uiteindelijk aan de kant. Die vonden haar te weinig sociaal. Als je een partij in Nederland wilt vergelijken met de *Tories*, zijn het niet de liberalen maar de christelijk-historischen. Net als bij de *Tories* bood de aanhang van de CHU een

dwarsdoorsnede van het hele volk. De Unie was niet georganiseerd op basis van maatschappelijke posities. Dat sprak mij erg aan, moet ik zeggen.'

Leo de Snaijer beschrijft de CHU als een partij die sociaal rechtvaardig wilde zijn zonder de maatschappij op zijn kop te zetten. De CHU was niet a priori tegen veranderingen, zolang ze uit de orde der dingen zelf voortkwamen. Henk Beernink was een voorbeeld van een CHU-politicus die dat meebewegende conservatisme in de praktijk bracht. Als minister van Binnenlandse Zaken (1967-1971) zag hij in dat aan het ontslag van de Amsterdamse burgemeester Gijsbert van Hall niet te ontkomen viel, na diens falend bestuurlijk leiderschap ten tijde van de provorellen. Beernink voltrok dat vonnis. Hij verdedigde ook de wet die de beperkingen op crematie ophief, hoewel dat naar zijn overtuiging tegen de traditie inging. Hij zei naderhand dat nu eenmaal niet alles in het leven uit tradities en gebruiken bestond. Tekenend is ook hoe Beernink als tegenstander van de vorming van het CDA, toch constructief meewerkte aan het fusieproces nadat KVP, ARP en CHU hun jawoord hadden gegeven. In een crisisberaad in de 'nachtclub-Grosheide', zo genoemd vanwege het tijdstip van overleg, over de grondslag van de nieuwe partij, bedacht hij in februari 1975 zelfs het verlossende compromis.⁴

Zo'n opstelling tekende hem als de conservatief die de bedding van de rivier wil volgen en weigert deze zelf te graven. De partijgenoten die hem verweten dat de CHU onder zijn bewind was afgegleeden naar traditionalisme en kleurloosheid, behoorden tot de voorstanders van actieprogramma's en een stevige partijorganisatie. Dat zal niet toevallig zijn.

De Snaijer: 'Dynamisch conservatief, dat was het woord dat ik gaf aan de vorm van conservatisme die ik in de CHU waardeerde. Met de vaart der volkeren meegaan, zonder zelf die vaart erin te zetten. Fatsoenlijk, braaf, gezapig? Het is maar hoe je er tegenaan kijkt. Netjes en gezagsgetrouw, zo zou ik de CHU eerder noemen. Een sterk leger, een goede politie en geen gesjoemel met belastingen. Dat is in één zin gezegd het conservatisme dat ik voorsta.'

Mateman noemt de CHU een partij die zich kenmerkte door dingen niet te willen. 'De mensen die zich aangesproken voelden, waren degenen die eigenlijk zo min mogelijk verandering wilden. Huisje, boompje, beestje, de monarchie in stand houden, dat was het ideaal in de kringen van de CHU. Het sociale gevoel ontbrak niet, integendeel. Dat was ook een kwestie van fatsoen. Sociale wetgeving moest gewoon. Dat was ook logisch, gezien de achterban van de Unie. Daartoe behoorden ook de kleinere boeren, de handwerklieden, de kleine middenstand. Die wilden wel sociale wetgeving ter bescherming van hun vak.'

Conservatisme in zijn zoetste vorm, oordeelde Henry Faas over de politieke mentaliteit van de CHU. Hij beschreef hoe CHU'ers op een Woudschoter zomerconferentie, waar je je volgens hem lekker jong voelde als je onder de 50 was, instemmend knikten bij Beerninks zorgen over de lawaaiige jongeren in Spijkenisse. 'Er wordt daar maar ruw met bromfietsen rondgereden, waardoor zelfs de televisie wordt gestoord.'⁵ Freule Wttewaall kenschetste de CHU als de partij van de wereld buiten de Randstad: 'In de Randstad lopen we met alles vooruit. De acties, al die

dolle dingen, worden hier gevoerd. Voorbij Utrecht leef je in een compleet andere wereld. Vooral daar vindt de CHU haar aanhang. Wij zijn de partij van die andere wereld.’⁶

Mateman reageert: ‘Nederland is natuurlijk een burgerlijk land. In de politiek wilde het volk dat zich christelijk-historisch noemde zijn eigen ethiek terugvinden. In enkele trefwoorden samengevat, kwam dat in de CHU tot uitdrukking in sociaal beleid, een hoge fiscale moraal, een gouvernementele houding, steun aan het gezag, aversie van wanorde, optreden tegen onrecht, nationalisme. Het CHU-volk keek niet in het programma van de Unie of naar de beleidsmatige uitwerkingen. Het ging er gewoon vanuit dat zijn waarden in vertrouwde handen waren bij de Unie.’

Volgens Hans Franken was in de CHU een eigen vorm van burgerlijk ethos geïncorporeerd: ‘Je betaalt je belasting, je gehoorzaamt het gezag, je doet het goede, gedraagt je, let op je woorden, zet je in voor de publieke zaak.’ Voor Hans Gualthérie van Weezel is de onbeschoortheid in het spreken over leiding en discipline een aantrekkelijke kant van conservatisme. De eerbied voor het gezag in de CHU trok hem. Hij is tegelijkertijd een vertegenwoordiger van een meer romantische vorm van conservatisme. Voor Van Weezel is conservatisme verbonden met een stijlvolle manier om in het leven te staan, met goede smaak en fatsoen, gecodeerd in allerlei ongeschreven regels over hoe het hoort en niet hoort. ‘Bij de opening van de Oosterscheldedam zag ik destijds Neelie Kroes een hoed dragen die net iets groter was dan die van de koningin. Dat kan niet, hè. Dat moet je aanvoelen. Zo’n Mark Rutte zegt dat elke grote stad een bordeelwijk moet hebben. Daar heeft-ie uit pragmatische overwegingen misschien gelijk in, want voor de openbare orde is het beter als mannen naar zo’n juffrouw gaan dan op straat iemand aanranden, maar je zegt zoiets niet.’

Het gaat om het stijlgebrek van de *nouveau riche* versus de ingetogenheid die bij goede smaak past, zegt hij. De P.C. Hoofdstraat in Amsterdam versus het Noordeinde in Den Haag, de SUV van BMW versus de Citroën C6, een witte villa in Loosdrecht versus een grachtenhuis aan het Leidse Rapenburg. Van Weezel: ‘Bij de *nouveau riche* is het allemaal net iets te groot, net iets te wit. Te veel op de materie gericht. Stijl is ook een pose. Zij houdt in dat je weet in hoeverre je je rijkdom kunt etaleren.’

Wie iets beter kijkt, ziet in Van Weezels eigen pose een lichte vorm van zelfspot. Tekenend is de kaft van zijn boekje *Rechts door het midden*, waarin hij zijn Haagse herinneringen heeft opgetekend. Tegen de achtergrond van de Nederlandse leeuw poseert hij in een blauwe blazer en oranje stropdas, waarin het patroon van de Nederlandse driekleur is verwerkt. Expres een tikje *overdone*. De romantisch-conservatieve stijl heeft een eigen vorm van humor. Brits getint, fijnzinnig ironisch. Net als wijlen VVD-senator Harm van Riel (1907-1980), voor wie hij een grote bewondering heeft, is Van Weezel een liefhebber van P.G. Wodehouse, de Britse schrijver die de ernst van het leven met subtiële humor relativeerde. Van Weezel geniet als hij terugdenkt aan die keer dat Harm van Riel anti-Navo-activisten op

de kast joeg met de opmerking: ‘Het mooiste dat ik ken is de Nederlandse vlag op een oorlogsschip.’

Hij herkent zich wel in de typering die Jérôme Heldring, veteraan in de Nederlandse journalistiek, van de CHU gaf: ‘Conservatieven die de zon in het water zien schijnen.’ Karakteristiek voor die vrolijke inslag is het verhaal van Eversdijk over een van zijn avonden met jonkheer Guus de Casembroot, commissaris van de koningin in Zeeland tussen 1948 en 1965 en de ‘Zeeuw van de eeuw’ volgens de lezers van de provinciale krant PZC. Eversdijk: ‘Dat was echt een CHU-man. Hij was van adel, zijn vrouw was een barones, en toch sprak hij alle Zeeuwse dialecten. Met de fanfare, waar ik voorzitter van was, brachten we bij de ambtswoning van De Casembroot een serenade aan koningin Juliana, toen zij in Zeeland kwam. Na haar vertrek zei hij tegen ons: “Kom erin, jongens!” En wij met de hele club de ambtswoning binnen, tot zijn vrouw hem waarschuwde dat ze naar het concert ter ere van Juliana in de Sint Jacobskerk in Vlissingen moesten: “Louis, kom nou, we moeten weg.” Hij: “Ga jij nou maar vast, en dan zeg je daar dat de commissaris door ambtsbezigheden wat later komt.” Ze was nog niet weg, of hij ging op een kistje staan en zei: “*Jongers, het wuuf is van ’t kot en noe kunnen we d’r tegenan!*” Heel die tent ging op z’n kop. Veel bier. Zo tegen half tien zei-ie: “Eversdijk, nou moet je opdonderen, als ik nu snel ben, dan ben ik er nog net vijf minuten voor het einde. En weet je wat er nou morgen in de PZC staat? Door drukke ambtsbezigheden was de commissaris wat verlaat.” En, inderdaad, zo kwam het in de krant. Letterlijk!’

Oud-Europarlementariër Arie Oostlander, afkomstig van de ARP, vond destijds het nationalisme een bedenkelijke kant van het conservatisme in de CHU. Tot zijn spijt ziet hij dat weer de kop opsteken in het CDA: ‘Dat CHU-achtige spreken over God, Nederland en Oranje komt geleidelijk terug in het CDA. Je ziet het erin sluipen als in een hoekje van de CDA-vlag een rood-wit-blauw dingetje verschijnt of iets vrolijk oranje. Dat is typisch conservatief, dat nationale. Ik vind dat gewoon lafheid in de verdediging van Europa. Vroeger stond op allerlei CDA-materiaal onder onze partijnaam ook de naam van de EVP, de club waarbij we in het Europees parlement zijn aangesloten. Daar is men sinds kort te laf voor. We hebben het hier wel over christendemocratisch erfgoed, want zonder het christelijk geloof was de Europese integratie niet mogelijk geweest. Dan was dat waagstuk niet gedaan. Alleen dankzij het liefdegebed, dat in politieke zin een oproep tot verzoening en onderling vertrouwen inhoudt, waren landen zo gek om met hun oude vijanden de soevereiniteit over hun economie te gaan delen. En dan spreekt Balkenende over die VOC-mentaliteit en zegt hij trots op Nederland te zijn. Sorry, maar soms ben ik helemaal niet trots op Nederland.’

Durk van der Mei, staatssecretaris van Buitenlandse Zaken in het eerste kabinet-Van Agt (1977-’81), vindt dat Oostlander de CHU tekortdoet. ‘Nationalisme was me eerlijk gezegd altijd vreemd, juist omdat ik hartstochtelijk achter de Europese eenwording stond. De voltallige CHU-fractie stemde in 1957 vóór de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap, de EEG. Door de Tweede Wereld-

oorlog hebben we gezien dat nationalisme ellendige dingen tot gevolg heeft. En ik was echt geen buitenbeentje in de CHU, hoor. Een man als Kamerlid Jan Schmal, jarenlang lid van de Raad van Europa, was een overtuigd Europeaan, senator Gerrit Vixseboxse was een tijd voorzitter van de Algemene Vergadering van de Europese Kolen- en Staalgemeenschap, de voorloper van de EEG. Ook Kamerlid Michael Calmeyer was met zijn tomeloze inzet voor de Navo bepaald niet nationalistisch, en op zijn manier evenmin Berend-Jan Udink, die in de politiek begon als minister van Ontwikkelingssamenwerking. Ik zie er ook niets kwaads in, wat Balkenende zei over de VOC-mentaliteit, als we tegelijkertijd deelnemen aan de Navo-operatie in Afghanistan en andere missies. We leveren ook mensen aan allerlei internationale organisaties. We zijn geen botte, enge nationalisten, bepaald niet.’

Wij moeten ons natuurlijk provincialisme overwinnen

In de persoon van Van Niftrik sprak in 1961 niet de eerste de beste in de CHU zich uit vóór christendemocratische samenwerking. Voor CHU'ers zal de manier waarop hij zijn baanbrekende uitspraak formuleerde herkenbaar zijn geweest: ‘Het zou veel meer naar mijn natuur zijn om te zeggen: CHU, blijf vooral uzelf, zoek geen contact met anderen, we hebben het toch goed onder elkaar. Maar ik moet nu wel zeggen dat wij ons natuurlijk provincialisme moeten overwinnen. Het kán niet anders: we moeten in deze tijd tot een christendemocratische eenheid komen.’⁷

Van Niftrik betrok destijds de KVP nog niet in dat pleidooi. Hij doelde op samengaan van ARP en CHU. Hun gescheiden voortbestaan was volgens hem onwaarschijnlijk, zeker nu de ARP in een nieuw beginselprogramma de pretentie had losgelaten dat zij de goddelijke orde in de werkelijkheid kende.⁸ In de krachtenbundeling zag Van Niftrik de toekomst van de christendemocratie, mits de gereformeerden hun strijdbaarheid niet zouden misbruiken om de CHU'ers naar het tweede plan te verwijzen: ‘Het moet gaan om de samenstroming van twee rivieren die beide met de volheid van hun water een nieuwe rivier vormen.’⁹

De ‘oude’ Tilanus zag niets in het pleidooi, zoals hij sarcastisch onder woorden bracht: ‘Zéér interessant.’ Diens zoon Arnold echter presenteerde zich in 1966 als nieuwe partijvoorzitter direct met de boodschap dat KVP, ARP en CHU in hun traditionele gedaante waren achterhaald en zich aaneen moesten smeden in één christendemocratische middenpartij. Dat was voor hem later, in de kabinetsformatie van 1973, ook een voorname reden om zich samen met Willem Scholten uit te spreken vóór deelname van de CHU aan het kabinet-Den Uyl. Hij vreesde ongewenste repercussies voor de christendemocratische samenwerking als de CHU, in tegenstelling tot de ARP en de KVP, voor de oppositie zou kiezen.

De tegenreactie op het samenwerkingsstreven volgde spoedig met de vorming van de Centrumgespreksgroep – een gezelschap CHU'ers dat in de vorming van één partij onchristelijke machtsmotieven zag, in strijd met het traditionele beginsel

van autoriteit boven majoriteit. Ries Smits, medestander van de jonge Tilanus, sprak over de Centrumgespreksgroep als een club 'zeer onverdraagzame mensen van geloofd eikenhout', een scherpe uitlating voor een CHU'er.¹⁰ Leo de Snaijer, destijds lid van de Centrumgespreksgroep, meent evenwel dat de geschiedenis niet helemaal recht doet aan de inzet van de groep: 'Ons motief was niet zozeer dat we tegen christendemocratische samenwerking waren. Aanleiding waren het optreden en de vele publicaties van Coos Huijsen en Rob Vermaas, bestuurders van onze jongerenorganisatie, wier politieke ideeën eerder in de PVDA dan in de CHU thuishoorden. Ze zijn later ook naar de PVDA overgestapt. Bijna alle circa 150 leden van de Centrumgespreksgroep zijn uiteindelijk meegegaan naar het CDA.'

De geslaagde samenwerking van christendemocraten in Europa droeg bij aan de vorming van het CDA in de jaren zeventig. Van Niftrik zei in zijn geruchtmakende toespraak dat het Europees verband van christendemocraten een voorbeeld voor de CHU kon zijn. Joeke Baarda, destijds voorzitter van de Christelijk-Historische Jongeren Organisatie, deed dezelfde inspiratie op: 'In mijn tijd hebben we, in navolging van de Europese Unie van christendemocraten, een Europese jongerenorganisatie van christendemocratische snit gevormd. Op congressen van die club zagen we toen duidelijk dat onze politieke invloed zoveel groter kon zijn als we samenwerkten. Ik vond dat die ervaring haar weerslag moest hebben op de partijvorming in Nederland. De Unie had haar tijd gehad en moest opgaan in een bredere beweging, anders zou dat christendemocratische geluid wel eens kunnen gaan verstommen. Dat dacht ik toen. Mijn collega-voorzitter van de antirevolutionaire jongerenorganisatie, Jan van de Ploeg uit Groningen, zat op dezelfde lijn. Ik weet nog dat de Arjos en de christen-historische jongeren afzonderlijk een algemene vergadering hadden, waarop hij en ik referaten hielden die we op elkaar hadden afgestemd. Dat trok nogal de aandacht van de Nederlandse pers. Het *Algemeen Handelsblad* noemde ons in een hoofdartikel christelijke *angry young men* en schreef dat de moederpartijen er verstandig aan zouden doen naar ons te luisteren.'

Ook in de Wereldraad van Kerken ondervond Baarda dat het gescheiden bestaan van kerkelijk gedomineerde organisaties en partijen in Nederland aan buitenlanders niet meer was uit te leggen. 'Ik was in 1960 lid van de Nederlandse delegatie van de hervormde kerk naar het jongerencongres van de Wereldraad van Kerken in Lausanne. Later werden wij binnen de kerken *Lausannieten* genoemd. Ik merkte daar dat het onmogelijk was het verschil uit te leggen tussen de gereformeerden en de Nederlandse Hervormde Kerk, laat staan dat ze iets begrepen van al die afsplitsingen die de gereformeerde kerken ook nog hebben meegemaakt. Ik vond het een boeiende tijd. Veel was in beweging en ik probeerde ook de Unie daarin mee te krijgen. Een man als de jonge Tilanus stond daarvoor later wel open, Beernink niet.'

Baarda kan zich vinden in het beeld dat waar de CHU ooit de zelfverzekerde rust had van een partij waarbij het beheer van het bestaande in goede handen was, zij nu meer de rust van het kerkhof ging vertonen. Ja. In die tijd wel, vooral aan het

begin van de jaren zestig, met Beernink aan de leiding. Ik had alle respect voor hem en kon goed met hem overweg, maar hij moest niets hebben van mijn ideeën. Dat blijkt wel uit de volgende geschiedenis. In de periode 1963-1966 was ik als landelijk voorzitter van de jongeren ook adviserend lid van het dagelijks bestuur van de CHU. In die tijd kwamen de gesprekken op gang met het moderamen van de ARP. Beernink ging daar met grote tegenzin naartoe. Onze jongerenorganisatie vond dat wij moesten proberen ook het dagelijks bestuur van de KVP bij die gesprekken te betrekken. Ik zou dat wel inbrengen, zegde ik toe. Wij zaten met het moderamen van de ARP aan tafel, met Beernink als voorzitter, en toen heb ik in de rondvraag geopperd ook de KVP uit te nodigen. Er was nog net een ARP'er die de kans zag te zeggen dat hij het met mij eens was, of Beernink pakte de hamer en sloot de vergadering. Halverwege de rondvraag!

'Het leek muurvast te zitten. Ik merkte dat in de jeugdbeweging. Daar hoorde je: "Mijn ouders zijn van de CHU, dan weet je het wel. Geen beweging in te krijgen." Dat was geen conservatisme, maar traditionalisme. Wijlen dominee Ype Schaaf, met wie ik veel contact had, preekte eens hier, in de Martinikerk in Sneek, en sprak toen over de zonde van het elfde gebod: "Het is altijd zo geweest en dus moet het altijd zo blijven." Dat is wat ik in die tijd in de CHU zag. De ARP en de KVP waren in beweging. Zij kregen oog voor de vragen van de moderne samenleving. De CHU nog niet. Hoe tragisch ook, als je ziet dat iets niet meer functioneert en geen bestaansrecht meer heeft, maar je hecht wel aan de vertrouwde boodschap, dan moet je naar een nieuwe bedding zoeken. Die kon in onze ogen worden gevormd door een bredere beweging, met de KVP en de ARP, op christendemocratische grondslag.'

'Beernink heeft wel eens tegen mij gezegd: "Al zou de Unie drie of vier zetels hebben, dan nog wordt ons geluid gehoord." Niet de majoriteit, maar de autoriteit, het gezag van Gods woord. Dat beginsel zat nog helemaal bij hem ingegoten. Ik vond dat de CHU dan een tweede SGP zou worden, een sektarische groepering zonder invloed. Ik had dat station al verlaten en had geen zin ernaar terug te keren.'

Van der Mei merkte eind jaren zestig eveneens op dat KVP, ARP en CHU naar elkaar toegroeiden. 'In die tijd moest je de verschillen tussen de ARP en de CHU echt goed zoeken. Met een grote inspanning kon je ze nog wel vinden. Ik vond dat niet meer zinvol. Je zag die ontwikkeling bij de antirevolutionairen, bij ons en ook bij de KVP. Door de secularisatie liep bovendien de invloed van het christelijk geloof in het algemeen maatschappelijk leven terug. Wilde je dat proces het hoofd bieden, dan was eenheid van christenen, en in de politiek van christendemocraten, op zijn plaats. Dat gaf een verplichting aan de partijen om te zien of zij eruit konden komen. En dan komt er oud zeer naar buiten, spelen de gevestigde belangen op, of stuit men op natuurlijke weerstanden. Dat gebeurde allemaal, tot het over was. En zo kwamen we bij het CDA. Dat was een goede zaak.'

Aan de hand van een citaat van dominee Jan Buskes vergeleken Baarda en Bleumink de CHU begin jaren zeventig met de toestand van moedeloosheid in de hervormde kerk: 'Er is op het ogenblik in de kerk een tekort aan visie en de vaart

is er uit. De droom en het protest zijn eerder te vinden aan de rand van en buiten de kerk dan *in* de kerk. Zijn wij niet allen min of meer aangetast door een gevoel van vermoënis en machteloosheid?'¹¹ Hoewel ook Johan van Hulst meent dat de CHU aan het einde op haar laatste benen liep, wil dat niet zeggen dat hij met Baarda en Bleumink de Unie als vermoeid en machteloos ervoer. In tegenstelling tot hen vond hij de wijze van zijn van de CHU allesbehalve achterhaald. Het probleem was dat de kiezers zich van de Unie afwendden, volgens hem niet in het minst door acties van binnenuit van de jongerenorganisatie van Baarda en Bleumink. De oudgediende kan zich ook nu nog altijd opwinden over de activiteiten van de CHJO uit die tijd: 'Die jongeren hebben de CHU ontzettend veel schade toegebracht. Zij hielden maar conferenties, door de CHU betaald, en vonden het niettemin onnodig dat de deelnemers lid waren van de Unie. Het gros kwam dan ook van de PVDA. Gratis logeren en maar ageren! Zij gingen daar dan moties aannemen en die kwamen natuurlijk met koeienletters in de krant!'¹²

'Ik was een warm voorstander van het CDA, maar ik was dat mede, hoewel niet in de eerste plaats, vanwege het negatieve motief dat de kiezers de CHU niet meer zagen staan. Als een partij in twee verkiezingen, in 1971 en 1972, van 12 zetels naar 7 keldert, dan is het zeer waarschijnlijk dat zij haar tijd heeft gehad. Ik vond dat de CHU qua politieke stijl nog best reden van bestaan had. Maar ja, de kiezers wilden ons blijkbaar niet meer hè, hoewel ook het gedachtegoed toch nog uiterst waardevol was. We droegen oude waarheden uit, zoals dat het niet om de macht maar om de autoriteit gaat, om de kracht van het verhaal.'

CHU'ers van latere generaties dan die van Johan van Hulst evenwel menen dat de Unie van binnenuit aan verval onderhevig was. Smits, Baarda, Deetman en Franken wijzen desgevraagd op eigen feilen als zij zoeken naar de oorzaken van het afhaken van de kiezers in de laatste jaren. De losse organisatie en het gebrek aan discipline keerden zich tegen de CHU, menen zij. Dat zijn wezenskenmerken van de Unie, voortkomend uit de overtuiging dat een politieke groepering die niet naar machtsvorming streeft ook geen hechte partijorganisatie of een ruim gevulde partijkas behoeft. Huishistoricus Hans van Spanning, auteur van een van de standaardwerken over de CHU-geschiedenis, herinnert zich een geveleugeld woord van Rommert Pollema over deze eigenschap: 'De christelijk-historischen tasten dieper in hun beginsel dan in hun portemonnee.' Dat was de aard van het beestje. Hoewel de CHU na 1967 geleidelijk de organisatorische vorm aannam van andere gevestigde politieke partijen, was zij niet op slag een activistische, op resultaat gerichte eenheid.

Ries Smits zegt de CHU in haar laatste jaren te hebben ervaren als stilstaand water. 'Strategisch handelde Kruisinga gewiekt in de oppositie tegen het kabinet-Den Uyl. Maar beleidsinhoudelijk kan ik me uit die periode geen kenmerkend CHU-standpunt herinneren. Ik heb de organisatiestructuur van de AR altijd aantrekkelijker gevonden dan die van de Unie. Ik heb mijn studie economie destijds afgerond met het specialisme organisatiekunde. Ik weet welke structuren je nodig hebt om een organisatie goed te laten functioneren. Centrale aansturing is voor

een organisatie onontbeerlijk om tot haar recht te kunnen komen. Nu ja, de CHU was volgens Jaap Burger een koppel patrijzen die bij het eerste, het beste schot alle kanten opvlogen, en daarin had hij niet helemaal ongelijk. Bijeenkomsten van de CHU waren gezellig, dat wel, maar van een diepgaande politieke inhoud waren ze niet, zeker niet de laatste jaren. Een goede organisatie is een absolute voorwaarde om leven in een politieke partij te krijgen. Die les heb ik toen geleerd. De CHU vergrijsde en ontbeerde elke vernieuwing. Voor het intellectuele leven moest je bij de ARP zijn. Ik kijk dus niet met weemoed terug naar de CHU.'

De christen-historische jongeren Vermaas en Van Dijk schreven in 1967: 'De Unie is de enige a-politieke partij in ons land.'¹³ Deetman: 'In alle rapporten uit die tijd over de mogelijkheden om de CHU in de kiezersgunst op te stoten, wordt iedere keer weer gewezen op de noodzaak van een strakkere partijdiscipline. Daar begint het mee. Een goede campagne is anders onmogelijk. Dat is nogal wiesdes, alleen niet des Unies. We voerden wel wat campagne, we deden wel iets bij verkiezingen, maar niet met de felheid en inzet van de ARP en de KVP. Soms hoor ik nog met heimwee spreken naar die oude unie. Dat kan ik me voorstellen. Niettemin was die unie niet meer van deze tijd.'

'Uiteraard speelde de secularisatie een rol in de afkalving van het aantal kiezers. En hoewel de kerkverlating in de hervormde kerk rapper ging dan in de gereformeerde, blijft het opvallend dat de CHU relatief zoveel meer aan kiezers inboette dan de ARP. Ten tijde van onze oppositie tegen Den Uyl krabbelden we weer wat op. De CHU boekte een goed resultaat bij de verkiezingen voor de provinciale staten in 1974. Maar dat gebeurde in heel specifieke omstandigheden, die de onderliggende, neergaande trend tijdelijk aan het oog onttrokken. Dat moeten we ons realiseren. Die neergang enkele jaren eerder, van 12 naar 7 zetels, was dramatisch. Daarover moeten wij reëel zijn.'

Volgens Hans Franken onderkende de CHU onvoldoende hoeveel krachtiger een fractie staat als zij met gezamenlijk gedragen standpunten naar buiten treedt. 'Er vond in de fractie eigenlijk geen besluitvorming plaats, begreep ik van CHU'ers die de oude tijd nog hebben meegemaakt. Er was een agenda en dan kwam iedereen die wat wilde zeggen aan het woord, werd er lang heen en weer gepraat en gingen ze de Kamer in, desnoods zonder standpunt. Dat was een zwakte van de CHU. Ze waren bereid om goed te luisteren naar anderen. Dat konden die CHU'ers ook goed. Vooroordelen speelden geen rol. Dat zijn goede kwaliteiten voor een politicus. Maar op een gegeven moment moeten ze wel zeggen: "Nu maken we samen een keuze en daar staan we voor." En dat gebeurde te weinig. Dat ging traag.'

'Het respect voor de ander is een mooie eigenschap, en zeker in deze tijd hebben we daar behoefte aan. Maar in de CHU ging dat respect zo ver, zeker voor degenen die dichtbij ons stonden, dat niemand durfde te zeggen: "We kennen elkaars standpunt nu wel. Laten we dit nu eens samen gaan aanpakken." Daardoor kreeg die individualiteit meer nadruk dan de gezamenlijkheid. Dat vond ik de zwakte.

Je moet niet te veel dichttimmeren in een fractie. Maar als je niks dichttimmer krijg je nooit een Westerscheldetunnel.’

Sybrand van Haersma Buma, Tweede Kamerlid sinds 2002, juicht het toe dat de CDA-fractie als eenheid optreedt, hoezeer hij ook is gehecht aan de vrijzinnig hervormde cultuur waarin een hoge waardering van de individuele verantwoordelijkheid samengaat met een afkeer van groepsdwang. Als grootste regeringspartij, in een tijdvak dat wordt gekenmerkt door politieke en maatschappelijke instabiliteit, verkeert het CDA in een andere positie dan destijds de CHU, redeneert hij. Dat schept verplichtingen. Van Haersma Buma vindt het in deze omstandigheden van groot belang dat de fractie eensgezind opereert bij moeilijke beslissingen.

Van Haersma Buma: ‘Onverwacht, na acht jaar oppositie, kreeg het CDA in 2002 een breekbare vaas in handen, met de opdracht: “En doe er iets moois mee, laat hem alsjeblieft niet vallen.” Nederland verkeerde in grote onzekerheid. We beleefden de eerste politieke moord sinds het lynchen van de gebroeders De Witt, de partij van Pim Fortuyn kwam uit het niets op 26 zetels, de economie verkeerde in een recessie, het politieke bestel wankelde, iedereen viel het gezag aan. Toch moest het land geregeerd worden. We moesten proberen er samen weer iets van te maken. Dat gevoel zat diep bij mijn fractiegenoten en mij. Er wachtte een hervormingsprogramma met veel pijnlijke, moeilijke beslissingen, maar ook met een hoge urgentie omdat het belang van toekomstige generaties in het geding was. Gesteld voor die taak, rustte er een zware verantwoordelijkheid op de fractie. Dan kan je het niet hebben dat veertig leden zich achter dat hervormingsprogramma scharen en één roept dat het asociaal is.’

‘Uiteindelijk verwacht iedereen toch dat Den Haag beslissingen neemt. Dat gevoel is sterk bij ons aanwezig. Het is bijzonder, vind ik, hoe we elkaar in deze jaren, ondanks alle klappen die we krijgen, altijd weer opzoeken. De generatie van mijn vader heeft een grote weemoed naar de CHU, met al die politieke familiecodes die voor de buitenwereld moeilijk te doorgronden waren, zoals de volkomen vrijheid om afwijkend te stemmen. Dat is voorbij. Die vrijheid kunnen we ons in de omstandigheden van nu ook echt niet meer veroorloven. Kritische buitenstaanders zeggen wel eens over de CDA-fractie dat er zo’n fractiedwang zou heersen. De eenstemmigheid wekt bij hen die indruk. Welnu, het aantal machtswoorden van de fractievoorzitter is in de tijd dat ik Kamerlid ben nul. We weten dat we sterker staan als we het samen doen, op grond van een zware medeverantwoordelijkheid voor het bewaren van de stabiliteit in het politieke centrum.’

Niet veel meer te zien van de dualistische erfenis

Dat beroep op stabiliteit is voor partijen die deelnemen aan de macht niettemin vaak een excuus om de regering en coalitiefracties op elkaar te klinken. Ook in het CDA is van de dualistische erfenis die de CHU in het CDA inbracht weinig te zien. De scheiding tussen volksvertegenwoordiging en regering, een dualistisch

basisprincipe, heeft geleden onder de ingesleten gewoonte dat de coalitiefracties het programma van de regering schrijven. Dat heet nodig te zijn voor de stabiliteit van het regeeringsbeleid. In de praktijk houdt hun intensieve betrokkenheid bij de totstandkoming van het regeerakkoord in dat deze fracties een consent vooraf aan de hoofdlijnen van het beleid geven, ten koste van hun positie van zelfstandige controleurs van de regering.

Ook het principe dat een minister het landsbelang dient en daarom afstand van zijn partij moet houden, verwoord in Tilanus' devies 'hoe dichter bij de Kroon, hoe minder partijman', is verwaterd, nu de leiders van de coalitiepartijen gewoonlijk zitting nemen in het kabinet. Dat wordt verdedigd met het argument dat de stabiliteit van de coalitie ermee is gediend als de partijleiders zich op deze wijze aan het beleid verplichten. In de praktijk versterkt deze gewoonte de osmose tussen de regering en de coalitiefracties.

De vraag is of deze tendens naar monisme niet een mate van onbalans in het Nederlandse bestel heeft gebracht die ernstiger is dan de gevreesde instabiliteit in dualistische verhoudingen. De Nationale Conventie stelt deze vraag in haar rapport over de staat van de Nederlandse democratie.¹⁴ Zij komt tot de conclusie dat de *trias politica* uit evenwicht is gebracht door de toegenomen macht van de regering ten koste van de volksvertegenwoordiging. Daarmee is de grondslag van de democratie in het geding. Een evenwicht tussen macht en tegenmacht in een democratisch bestel is noodzakelijk omdat een te grote machtsopiehooping het risico van willekeur en ongecorrigeerd wanbestuur in zich draagt. Volgens de Conventie is de Tweede Kamer tegenover de regering geen krachtige tegenmacht meer. Dat komt doordat de Kamermeerderheid van de coalitiepartijen zich middels het regeerakkoord vervaecht met het bestuur, waarvan zij omwille van haar controlerende functie juist op afstand zou moeten staan.

Zo voltrekt zich volgens de Conventie achter de oude staatsrechtelijke façade een verval van het parlementaire systeem. Over de te verwachten afloop schrijven de conventieleden Frank Ankersmit en Leo Klinkers: 'Het parlement is dan een zinloze redundantie geworden die de politieke realiteit eerder verhult dan verheldert en op de publieke besluitvorming even weinig invloed heeft als een houtvuurtje op het klimaat.'¹⁵

Voor het kabinet mag het gemakkelijk regeren zijn met de coalitiefracties in het pak genaaid, voor het democratische gehalte van een rechtsstaat gelden evenwel andere criteria dan doelmatigheid en doeltreffendheid. De lakmoesproef voor een democratisch bestuur wordt gevormd door de eisen van rechtsgelijkheid, rechtszekerheid, democratische legitimiteit en publieke verantwoording. Dat schrijft Herman Tjeenk Willink, de vice-voorzitter van de Raad van State in zijn jaarverslag over 2007.¹⁶ Hij waarschuwt daarin voor een dreigende uitholling van de democratische rechtsstaat van binnenuit, als gevolg van verwaarlozing van de constitutionele waarden van de Nederlandse staat en de daarbij behorende normen. Een van de normen, en niet de minste, is de *trias politica*, de idee dat een machtseven-

wicht in een democratie niet zonder een zekere scheiding tussen bestuur, volksvertegenwoordiging en rechtelijke macht kan.

De ‘wederzijdse gijzeling’, aldus Tjeenk Willink, van kabinet en coalitiefracties doet afbreuk aan het debat, waarvan het belang in een democratie volgens hem moeilijk kan worden overschat. Idealiter komen maatschappelijke tegenstellingen in een debat tot uitdrukking in politieke tegenstellingen, wat de mogelijkheid biedt ze voorlopig in een meerderheidsbesluit te bemiddelen. Zo kan politisering van tegenstellingen de maatschappelijke vrede bevorderen.

Vandaar dat Tjeenk Willink tot de conclusie komt dat herstel van dualistische verhoudingen van belang is om de polarisatie in de samenleving te temperen. Dat belang is des te groter, nu het extremistisch nationalisme van de groeperingen rond Wilders en Verdonk de maatschappelijke spanningen opvoert. Pieter Beelaerts van Blokland: ‘De politieke arena is nu gedegradeerd. Dat was nou het mooie in de CHU, dat het dualisme rustte op de principiële overtuiging dat volksvertegenwoordigers en bestuurders vrij tegenover elkaar moeten staan, niet alleen om elkaar te beconcurreren, maar ook om elkaar te inspireren.’

Volgens hem is het essentieel dat een debat eindigt in een bemiddeling van het conflict, een conclusie. Daarom heeft wat Wilders en Verdonk in het parlement doen met debat niets te maken, zegt Beelaerts. De wil tot bemiddeling ontbreekt bij hen en op argumenten reageren ze niet met tegenargumenten, maar verongelijkt of met gescheld op de tegenstander. ‘Een man als Wilders verwijderd zich eigenlijk van de principiële reden waarom je volksvertegenwoordiger bent, namelijk dat je optreedt ten bate van het land. Dat treedt hij met voeten. Als volksvertegenwoordiger heb je een bijzondere verantwoordelijkheid jegens heel het volk. Dat miskent Wilders als hij zegt een heilig boek van een miljoen landgenoten te willen verbieden. Dat komt neer op boekverbranding. Ik mag hopen dat die man eens tot bedaren komt.’

Wim Deetman zegt dat het open debat in het belang van een sterke democratie is, op voorwaarde dat de deelnemers de bereidheid tonen naar elkaar te luisteren en eventueel hun ongelijk te erkennen. Deetman: ‘Ik krijg wel eens de indruk dat politici het belang van openbaarheid en publiek debat onderschatten. Je moet het lef hebben je standpunten of beleid te verdedigen, zonder meteen alles op scherp te zetten. Je moet wel naar de anderen luisteren en ook bereid zijn je openlijk te verantwoorden voor je keuzes. Dan kan een ordelijk debat zeer verhelderend werken.’

Wie zoekt naar de blijvende invloed van de CHU zal constateren dat het principiële dualisme van de Unie in de politiek ver te zoeken is. Niettemin vormt haar eigen verhaal het blijvende spoor dat de CHU in de geschiedenis heeft getrokken. Voor de gedachtevorming over de stand van de democratie is het volgens de initiators van dit boek goed dat dit verhaal opnieuw wordt verteld, om er mogelijk lering uit te trekken.

Volgens Andreas Kinninging kenmerkt dat principiële dualisme van de CHU haar als een partij die in de negentiende-eeuwse staatsrechtelijke traditie staat, vóór de

opkomst van de hiërarchisch georganiseerde massapartijen SDAP en ARP. Net als de conservatieven was de CHU, althans het orthodox hervormde smaldeel, de opvatting toegedaan dat de regering ons door God is geschonken en het parlement door de koning. Dat gaf de CHU zowel haar gouvernementele inslag als haar dualistische overtuiging. Kinneging ziet in beide eigenschappen het belang van de geschiedschrijving van de CHU. Hij is het eens met historicus Henk te Velde dat de fixatie van de politicologische wetenschap op de goed georganiseerde ledenpartij het zicht ontnemt op groeperingen als de CHU. Volgens Te Velde en Kinneging verschijnt de CHU in de politicologische literatuur niet zelden als een aberratie, een afwijking van het normale patroon. Dat beperkt de ontvankelijkheid voor de gedachte dat de negentiende-eeuwse traditie wellicht staatsrechtelijke wijsheid bevat die voor deze tijd nuttig kan zijn, zoals dat principiële dualisme.

Kinneging: 'Ik ben bang dat veel historici dat negentiende-eeuwse staatsrechtelijke model niet goed kennen. Dat model gaat uit van een bipolaire verhouding tussen regering en parlement. Essentieel is dat de loyaliteit van de parlementariërs moet liggen bij het parlement, niet bij de regering. En de loyaliteit van de ministers ligt bij de regering, niet bij het parlement. Dus moet er afstand tussen beide zijn. Van de controlefunctie van de Kamer komt weinig terecht als de leidende stemmen in het parlement ook in allerlei besloten overlegjes meepraten over het beleid. Dan maken ze feitelijk deel uit van de regering.'

'In de negentiende eeuw had je regeerakkoord noch fractiediscipline. Dat is mooi. Dat betekent dat een regering die iets wil, al haar overtuigingskracht en kunde in argumenteren moet aanwenden om er een parlementaire meerderheid voor te verwerven. En het betekent dat Kamerleden zonder last of ruggespraak, naar eer en geweten een voorstel beoordelen. Ze baseren hun oordeel op een oprecht gemeende visie op het algemeen belang, niet op de belangen van hun achterban. De opkomst van de emancipatiepartijen vanaf 1870 heeft daarin verandering gebracht. ARP en SDAP introduceerden de stijl die Max Weber in *Politik als Beruf* als militair omschrijft. Met een duidelijke hiërarchie, een top die bepaalt wat er gebeurt en handelend in het belang van de eigen groep. Dat markeert de breuk met het klassieke model, waarin de staatsrechtelijke normen zijn toegesneden op de idee dat Kamerleden wijze lieden moeten zijn die uitgaan van het algemeen belang, het *bonum commune*, en afstand kunnen nemen van het onmiddellijke eigenbelang.'

'Dat is het model dat we opnieuw zouden moeten nastreven. Het parlement is de centrale ster, de zon, van ons politieke bestel, want dat ontleent in belangrijke mate zijn legitimiteit aan de volksvertegenwoordiging. Dat betekent dat de Tweede en Eerste Kamer wel goed moeten functioneren en daadwerkelijk macht en invloed hebben. Maar wat zien we nu in de werkelijkheid? Dat het parlement is gemarginaliseerd. Dat het een stempelmachine is geworden. Dat het bestaat uit stemvee, om met Ad Kaland te spreken. Dat zal, om de redenering rond te maken, uiteindelijk de legitimatie van het parlementaire bestel ondermijnen. En dat zien we dan ook gebeuren. Parlementariërs worden met minachting bekeken. Bekijk

één uitzending van Nova of Pauw & Witteman en je weet hoe slecht we er voor staan.’

‘Het bestel zit in een vicieuze cirkel naar beneden. Steeds minder mensen van kwaliteit willen Kamerlid worden, waardoor steeds vreemdere mensen het parlement binnenkomen en het ambt van Kamerlid verder in aanzien daalt. “Ach, dat parlement. Dat kan me wat”, denken de mensen dan. En voor we het weten zijn we ons bestel kwijt. Wat krijgen we dan? Hoogstwaarschijnlijk iets autoritairs. Dat hoeft niet per se een *Führer* te zijn, een stille tirannie van een bureaucratische heerschappij is ook mogelijk. En deze fatale cirkelgang begint met militair georganiseerde partijen, waarin de top alles bepaalt en deel uitmaakt van de regering. Dat wordt gelegitimeerd met het excuus dat de stabiliteit ermee is gediend, of dat de besluitvorming zoveel effectiever wordt. Dat lees ik dan in de handboeken over staatsrecht. Debat is in dat perspectief zand in de machinerie, een nodeloze verkwisting van tijd en moeite.’

Gevraagd naar de blijvende invloed van de CHU, verwijst Roelof Kruisinga, de laatste Unieleider, bij herhaling naar het resultaat in de onderhandelingen over de eerste CDA-kandidatenlijst, in 1977. Kruisinga slaagde erin zes extra kandidaten van CHU-afkomst bij de eerste veertig te krijgen, op grond van het goede verkiesingsresultaat dat de CHU bij de statenverkiezingen van 1974 had geboekt. De CHU was van de drie partijen die in het CDA opgingen de enige die won. Kruisinga zag dat als een beloning van de kiezers voor de oppositie die hij tegen het kabinet-Den Uyl voerde. ‘Ik wilde *cash* en dat kreeg ik ook. Dat waren niet de zes geringste kandidaten die ik op een verkiesbare plaats op de lijst kreeg: Wim Deetman, Cees van Dijk, Hans Gualthérie van Weezel, Huib Eversdijk, Hansje Evenhuis-van Essen en Gerrit Gerritsen. Allemaal goede CHU’ers. Als ik nou ergens trots op ben, dan is het dat ik deze mensen, uitstekende volksvertegenwoordigers, in de Kamer heb gekregen.’

Kruisinga hecht zoveel aan deze personele inbreng, zegt hij, omdat met de oud-CHU’ers ook de wijze van zijn van de Unie in de Kamer vertegenwoordigd bleef. Op de vraag naar de blijvende invloed van de CHU, antwoordt een relatieve buitenstaander, oud-ARP’er Arie Oostlander, met zijn herinneringen aan de werkgroep die de grondslag voor het CDA schreef, een gemengd gezelschap uit de drie fusiepartijen met CHU’er baron Otto van Verschuer als voorzitter. Aan deze werkgroep is het volgens Oostlander te danken dat het CDA een ideologische basis kon vinden zonder zich te vervreemden van zijn oorsprong. Dat is niet in de laatste plaats toe te schrijven aan de inbreng van de CHU, zegt hij.

Oostlander: ‘Dat de CHU veel meer een groepering met een eigen mentaliteit was dan een programmapartij, was in dit geval voordelig. Zowel de sociale leer van de KVP met haar politieke filosofie van subsidiariteit, als de wijsbegeerte der wetsidee die een ARP’er als ik kreeg ingegoten, was een scherpe manier van denken. De CHU had zoiets niet, als mentaliteitsgroepering. Dat was prima! In de fusiepartij gaf de CHU de broodnodige vrijheid van denken de ruimte, het ondogmatische waarmee we de moderne tijd tegemoet moesten gaan. In het CDA zijn twee typen

verwante filosofie, van de AR en de KVP, bijeengebracht, en dat geheel is verzacht en modern gemaakt dankzij het mentaliteitsdenken van de CHU.’

‘Wat dat mentaliteitsdenken was? Warsheid van kadaverdiscipline. Daar waren ze bij de CHU totaal op tegen. Ieder had zijn eigen mening en daarom was elk individu in de CHU een beetje heilig. Dat gaf een prettige heterodoxie in de club. Elke CHU’er wist wel ongeveer waarvoor de unie stond, alleen had hij daarbij zo zijn eigen gedachten. Dat is wel zo gezond. Een CHU’er had die gedachten niet omdat de partijleiding zei dat hij ze moest hebben of omdat hij er anders uitgegooid zou worden, maar omdat hij zelf die overtuiging was toegedaan. Oprechtheid was het draagvlak van de CHU.’

Volgens Oostlander heeft het CDA dat antiautoritaire van de CHU ingedronken. ‘Het CDA heeft die vrijheid van denken nu wel in zich, na een moeilijke beginperiode, waarin partijvoorzitters als Piet Bukman en bovenal Wim van Velzen het er zichtbaar moeilijk mee hadden. Ik heb dat zelf aan den lijve ervaren. Als directeur van het Wetenschappelijk Instituut moest ik met Bukman en Van Velzen knokken. Die dachten zo hiërarchisch. Dan riep ik: “Er is er hier maar één de baas en dat is het Boek. Verder zijn we allemaal ondergeschikt.” Dat konden zulke mensen niet uitstaan.’

‘Dankzij de geestelijke vrijheid van de CHU kon het CDA openstaan voor de moderniteit. Anders zou het ook een reactionaire partij kunnen zijn geworden. Het CDA heeft veel te danken aan de combinatie van de belijndheid van KVP en ARP met het vrijheidsethos van de CHU. Afzonderlijk kon het met die drie partijen niets meer worden. De CHU zou nu, als ze het überhaupt had gered, een confessionele, grijze club zijn geweest. Gezellig onder elkaar, maar volledig verzand.’

Doorgaans heet de stevige ideologische ondergrond de kracht van het CDA te zijn, naast de bestuurlijke traditie. Het een is niet los te zien van het ander. De zienswijze van het CDA op de rol van de staat en de maatschappij heeft een bestuurlijke attitude gevormd die wordt gekenmerkt door gematigdheid, de wil tot samenwerking en oog voor reële verhoudingen. Dat zijn ook trefwoorden voor de mentaliteit van de CHU. Zo’n mentaliteit kan een stille kracht zijn in een tijd waarin explosiegevaar voor politiek en samenleving dreigt. Dat is de blijvende betekenis van de Unie.